

ԱՄՍԻԱՅ ՔՐՈՆԻԿ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՏԻ ԱՆԿՈՒՄԸ. — ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԸՆ-
ԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐԸ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ:

Այն, ինչ ճակատագրական կերպով պէտք է պատահէր՝ պատահեց: Թատրոնական կոմիտեալը այժմ պէտք է խոստովանէր իւր սխալ ընթացքը: Նա ընտրւել էր ներկայ տարւայ մայիսի 3-ին անկանոն կերպով, ծուռ ճանապարհներով, ոտնատակ անելով այն սկզբունքները, որոնք հիմք էին կազմում 1891 թւականի յուլիսի 11-ին կայացած ընտրութիւնների: Մուրճ-ի ընթերցողները արդէն բաւականին ծանօթ են Թատրոնական գործի կազմակերպութեան հետ անցեալ տարի ու այս տարի: Ինչ վերաբերում է այս տարւան, ես չգում եմ ընթերցողներին Մուրճ-ի անցեալ № 3 և 5 համարներին: Այդ 5-րդ համարում ես իմ գրածը վերջացրել էի այսպէս.

«Այսպիսով գալ 1892/3 թ. սեզոնին Թատրոնի գործը կը կրի ոչ այն լայն հասարակական բնաւորութիւնը (ինչ 1891/2 թւականին), այլ կը համարւի որոշ խմբի պատասխանատուութեան վերայ բարձած մի գործ: Հասարակութիւնը իւր Թերահաւատութիւնը դէպի նոր կոմիտեալը և հակակրութիւնը դէպի կատարւած իրողութիւնը ցոյց տւեց նոյն հէնց ընտրութեան օրը, աւելի քան կիսով չափ դատարկ պահելով Թատրոնական դահլիճը, չը նայած, որ այդ օրը ներկայացումը տրոււմ էր յօգուտ Թատրոնական ֆոնդին: Երբեք մի գործ չի եղել աւելի լաւ ճանապարհի վրայ, որքան հասարակական բնաւորութիւն կրող հայկական Թատրոնի գործը, որը սակայն, հազիւ հիմնւած՝ արդէն հանդիպեց հակահասարակական տարրերի աւերիչ հոսանքին:»

Եւ իրօք, Թատրոնի գործի մէջ սկսեցին երևան գալ անձնա-

կան յաւակնութիւններ, որոնք թելադրեցին մի խումբ մարդկանց իրանց նպատակին հասնելու համար՝ անկանոնութիւններ թուլ տալ մոլորեցնել հասարակութիւնը. նոքա հրաւիրեցին հասարակութիւնը մայիսի 3-ին, իբր թէ նախկին կոմիտեոսի հաշիւները լսելու և ընդունելու համար, բայց թաղցրել էին իրանց զաղունի դիտաւորութիւնը՝ նոյն այդ նիստում նոր կոմիտեոս կազմելու համար ընտրութիւններ կատարել, որպէս և եղաւ. Հայահասարակական ամենալաւ բնագոյումները պար էին խաղում իշխան Ասատունու շուրջը, որը նոյնքան էր փայլում այն ժամանակ, որքան զգուշաւոր կերպով այսօր է յետ կանգնել դործից, երբ այլ ևս ձեռնուռ չէ անունը հնչեցնել:

Ոլոր-մոլոր ծանապարհներով իրանց նպատակին հասնելու համար՝ գործի դուլս կանգնողները ստիպւած եղան նոյն իսկ չը լսած խորխորութեամբ հրաժարել առաջարկած հասարակական գումարից:

Միանգամայն պարզ էր որ ժողովում մեծամասնութիւն կազմող խմբի այդպիսի վարմունքը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ այս՝ ամենք չենք ուզում ձեռք ձանաչել անգամայն Ահա այդ է ճշգրիտ դրութիւնը, որ ստեղծեց մայիսի 3-ին՝ ժողովի մեծամասնութիւնը ոչ միայն համաձայն էր փոքրամասնութեան հետ, այլ նա, այդ արհեստական մեծամասնութիւնը, իւր վարմունքով յայտարարեց թէ նա չի ուզում ձանաչել այդ փոքրամասնութեանը:

Հարցը սա է. կարող էր արդեօք հաստատ հիմք ունենալ թատրոնը, որի պահպանութիւնը պահանջում է բաւականին մեծ չափով նաև յամակրութիւն դէպի ընդհանուր գործը: Իմ խորին համոզմունքն է, որ հայկական թատրոնը ներկայ բոլորէիս դժւար կարող է գոյութիւն ունենալ լոկ իւր պարունակութիւնով, պիեսների հետաքրքրականութիւնով և դերասանների ոյժի զօրութիւնով. թէ եղած պիեսները և թէ եղած ոյժերը այնպէս են, որ մեր թատրոնը չի կարող իրա հետ պինդ կապած պահել հասարակութիւնը: Որպէս զի հասարակութիւնը կապւած լինի թատրոնի հետ, բացի դորանից պէտք է մի բան ևս՝ ցանկութիւն հասարակութեան կողմից հետեւել դերասանական ոյժերի և առհասարակ թատրոնական գործի աստիճանական զարգացման: Նս չեմ կարող սքանչանալ մեր բոլոր դերասանների կամ դերասանուհիների խաղով. բայց

ևս շատ հետաքրքրուիմ եմ նրանով, թէ ինչպէս այս կամ այն դերասանը դնալով յառաջագիմում է և կամ ինչպէս է արտայայտուում այդ յառաջդիմութիւնը: Այդ յառաջդիմութեան և նորա այլ և այլ արտայայտութիւնների մասին գաղափար կազմելու համար ես ինձ պարտաւորւած եմ զգում շարունակ յաճախել թատրոնը: Նոյնը, ինչ ասացի դերասանական ոյժերի մասին՝ պէտք է հասկանալ նաեւ պիեսների նկատմամբ. ես կարող եմ չը հաւանել որւած ամեն մի պիես. բայց ինձ չի կարող չը հետաքրքրել ըսպերտութեամբ կազմելու մէջ անւելիք յառաջդիմութիւնը, ինձ չի կարող չը հետաքրքրել այս կամ այն պիեսի արած տպաւորութիւնը ոչ միայն ինձ վերայ, այլ և հասարակութեան լայն շրջանների վերայ: Այսպիսով ես շատ անգամ զոհում եմ զուտ էսթետիկական պահանջս՝ զարգացման երեւոյթներին հետեւելու պահանջիս համար: Ահա ուրեմն մի զգացմունք կամ մի պահանջ, որը շատերի համար կարող է հիմք ծառայել թատրոնի հետ կապելու, թատրոնը միշտ յաճախելու, առանց նոյն այդ թատրոնում ամեն անգամ էսթետիկական մեծ բաւարարութիւն գտնելու: Եւ ահա ես գտնում եմ որ թատրոնը կենդանի պահելու համար պէտք է զարգացնել հասարակութեան մէջ գործին հետեւելու պահանջը. իսկ ներկայ հանգամանքներում այդ կարելի է անել ամենից յաջող կերպով, եթէ թատրոնը ինքը լայն մոքով հասարակական լինի, առանց խառնելու գործի մէջ անձնական յաւակնութիւններ իշխանութիւն բանեցնելու, առանց ոլոր-մոլոր ճանապարհների դիմելու գործի գլուխ կանգնելու համար: Եւ յանկարծ դուք տեսնում էք որ անձնապատաս մարդկանց մի խումբը գալիս ու ասում է ձեր երեսին՝ թէ «Դուք ո՞վ էք»:

Եւ սակայն նոքա, որոնց ժողովի մեծամասնութիւնը ճանաչել չէր ուզում, խորհուրդ էին տալիս գործը շարունակել անցեալ տարւայ նման. այն է՝ թոյլ տալ որ ժողովին մասնակցի ամեն մարդ, առանց խորութեան, վճարով ոչ պակաս քան դիցուք մի ռուբլի, ընտրել մասնաժողով սեզոնի համար ապահովադրամ հաւաքելու, կամ նւիրատուութիւնով և կամ արոնեմենտով, ապա՝ մի նոր ժողովում ընտրել կոմիտեո՝ թատրոնը մի տարի ևս կառավարելու համար: «Մենք առանց ձերս փողերի էլ գործը կը տանենք, դուք ո՞վ էք, մենք ձեզ չենք ուզում ճանաչել, դուք խօսեցէք երբ ամենք»

մեր ընտրութիւնները կատարած-վերջացրած կը լինենք, ահա մեծամասնութեան տրւած պատասխանը:

Եւ ընտրեցին ում միայն ուղեցին, ընտրեցին ոչ պակաս քան տասներկու անձն, և կարծեցին թէ մեծ յաղթանակ են տարել: Հեռաւոր հասարակութիւնը, որ միայն թատրոնի գոյութեան մասին է մտածում, ուրախ էր որ մի որ և է կոմիտեո կայ, առանց մտածելու թէ ինչ բարոյական ոյժ կարող է ներկայացնել մի կոմիտեո, որ ծնւել էր արհամարհանքից դէպի հասարակութիւնը: Խրախուճած անցեալ տարւոյ թատրոնական ներկայմտի յաջողութիւնից՝ ժողովի մեծամասնութիւնը ոչինչի տեղ էր դնում այն բարոյական չարաբերութիւնը, որով պէտք է կապի հասարակութիւնը թատրոնի հետ, որպէս զի այդ թատրոնը յաճախորդներ ունենայ նոյն իսկ այն ժամանակ, եթէ նա առաջնակարգ աստղերով փայլելու ոյժը չունենայ:

Ամբողջ կէս տարի, դեռ ապրիլից սկսած՝ սառուցի կտորներ էին հալցնում հասարակութեան գլխին, և այժմ եկել ու զարմանում են որ հասարակութիւնը նոյն տաքութեամբ չի վերաբերում դէպի թատրոնը, ինչպէս անցեալ տարի:

Ես այս նիւթի մասին նորից խօսում եմ նպաստած լինելու համար, որ հասարակական գործերում աւելի մեծ մաքրութիւն տիրէ, քան ինչ կարող է մեզ ներկայացնել թատրոնական կոմիտեոի կազմելու այս տարւոյ պատմութիւնը: Եւ տեսէք թէ որքան պէտք է հեռացւած լինի հասարակութիւնը թատրոնական գործից, որ թատրոնական կոմիտեոն հեռանում է թատրոնը վարելու գործից՝ առանց թոյլտուութեան այն ընդհանուր ժողովի, որի հաւատարմատարն է նա՝ այդ կոմիտեոն, և ոչ միայն առանց թոյլտուութեան, այլ և հեռանում է առանց տեղեկացնելու իրան ընտրած ընդհանուր ժողովին, առանց նրան հաշիւ ներկայացնելու: Այդպիսի բան կարող է պատահել երբ կոմիտեոն իւր սեպհական գործը համարի թատրոնական գործը... Եւ հէնց անցեալ տարւոյ կոմիտեոն նոյն այդ սխալով չը բացեց այս տարւոյ խառնաշփոթութիւնը, երբ նա ինքնագլուխ կերպով ապրիլին որոշեց թէ ընդհանուր ժողովին նոր անդամներ գրեւորները պարտաւոր են տասը ռուբլի վճարել: Այն ժամանակ առանց իրան ընտրող ժո-

դովի թուլութեան նա սկսեց իրան չը պատկանող կարգադրութիւններ անել ընդհանուր ժողովի նկատմամբ. հիմա էլ առանց իրան ընտրող ժողովի գիտութեան և թուլութեան՝ նա իրա իրաւունքն է կարծում՝ գործը ինքնագլուխ կերպով թողնել կամ ուրիշներին յանձնել:

Քանի որ հասարակական գործավարութեան տարրական կանոնները և սկզբունքները չեն հասկանալ այդպիսի գործերի մէջ խառնուողները՝ մինչև այդ ժամանակ ընդհանուր գործ ընդհանուր ոյժերով սկսել ու յաջողութեամբ և տեղապէս շարունակելը անհնարին բան կը լինի: Բաւական չէ ամեն անգամ ասել ու բղաւել թէ «Թատրոնը սուրբ գործ է». Թատրոնի զաղափարի սրբութիւնը դեռ մի պատճառ չէ որ պղծութիւն և անիրաւութիւն կատարել նորա անունով:

Յ. Գ. Այս տողերը գրեցին երբ լրագիրներում կարդացի Թատրոնական կոմիտեայի ունեցած երկու վերջին նիստերի արձանագրութիւնները: Այժմ, հակառակ կայացրած վճիռների, նորից լսում ենք թէ կոմիտեայը շարունակում է իւր ստանձնած գործը: Մինչ կարճ միջոց երեւի կը պարզւի խնդիրը:

Ներկայ հոկտեմբերի 29-ին ուսուցչուհիների և դաստիարակչուհիների ընկերութեան բնակարանում այն անձերի խումբը, որը կառավարում է ռուսերէն լեզուով կատարող ժողովրդական ընթերցանութեան գործը Թիֆլիսում, լսեց յանձնաժողովի հաշիւը սեպտեմբերի 1-ից 1891 թ. մինչև սեպտեմբերի 1-ը 1892 թ.:

Ժողովրդական ընթերցումների գործը ռուսերէն լեզուով, որի համար 1890 թւականին արած առաջին փորձի մասին ես առիթ եմ ունեցել նոյն այս տեղում խօսել երկուս ու կէս տարի առաջ, «Մուրճ» 1890 թ. № 5, ահա արդէն երկու տարի է որ կազմակերպւել է Թիֆլիսում: Այն ժամանակայ առաջին փորձը ես արձանագրեցի այսպէս՝

«Այդպիսի սուբրաւոր պատկերներով ժողովրդական ընթերցումների (публичныя лекции съ туманными картинками) մի փորձ արեց Թիֆլիսում՝ ներկայ (1890 թ.) մալիս ամսի 6-ին, նախաձեռնութեամբ մի քանի անհատների, ուսանողի համար, առ այժմ կլասիկական գիմնազի սենեակներ»:

րից մէկում, փորձը պէտք է կրկնէր մի երկու անգամ ես, իսկ ներկայ (1890 թ.) տնտեսութեան պէտք է գործը կազմակերպել և կանոնաւոր ընթացք ստանալ»:

Եւ գործը իրօք կազմակերպւեց. կարդացած հաշւից իմանում ենք, որ շնորհիւ թէև փոքրաթիւ, բայց շատ եռանդոտ և ջանք չը խնայող մարդկանց մի խմբի այդ համակերպի գործը պահպանուում է:

Տնտեսութեան 1-ին լրացած հաշւական տարում յանձնաժողովը բաղկացած է եղել 37 հոգուց, որոնցից 23 տղամարդ, 14-ը կանայք: Դոցանից 21 հոգի ուսուցչական շրջանից, 8 հոգի աստիճանաւորներ և 8 հոգի էլ ուրիշ կոչման տէր մարդիկ: Ընդամենը հաշւական տարում կարդացւել են 15 դասախօսութիւն, որոնց յաճախել են 2,648 հոգի, միջին թւով ուրեմն ամեն մի դասախօսութեան՝ 176 հոգի:

Յայտնի է (տես ՎՊԵՐՃԻ 1890 թ. № 5) որ Ռուսաստանում, համաձայն 1876 թւականին տւած կանոնների, ժողովրդական կուլտած ընթերցումները չը պէտք է դուրս գան որոշ ծրագրից, այսինքն ժողովրդի առաջ կարելի է կարդալ միայն այնպիսի տպւած գրւածքներ, որոնք կան այդ բանի համար կազմած ցուցակում: Մեզ, կովկասցիներին, համար այդ հանգամանքը նմանաւանդ նեղացնող է, որ որքան ինձ յայտնի է, այդ ցուցակում բնաւ չը կան հայ ու վրացի գրականութիւնից վերցրած շարադրութիւններ: Հայրենի թէ հայ ու վրացի կամ թուրք հասարակ ժողովրդի համար դասախօսութիւններ կամ պարզօրէն՝ գիրք կարդալու, ընթերցում անելու ցանկութիւն լինի մեղանում. այն ժամանակ ինչ պէտք է արած: Միակ ելք՝ առանձին թոյլտւութիւն խնդրել Կովկասեան շրջանի ուսումնարանական հոգաբարձուից, ներկայացնելով վերջինիս ընթերցումի բնագիրը: Ասել է թէ նաև իրաւապէս տեղական լեզուներով հրապարակական ժողովրդական ընթերցանութիւնը նոյնն է թէ գոյութիւն չունի:

Վերոյիշեալ Ընկերութիւնը, հարկաւ պաշտօնական ցուցակից վերցնելով, կարդացել է և մոզական լապտերով լուսաբանել է հետեւեալ գրքերը՝ Պոլտաւա (362 լսողներ), Լոմոնոսով (307), Կայսերական Ընտանիքի հրաշալի ազատումը հոկտ. 17-ին 1888 թ.

(268 լսող), Սուվորով (250), Կրլով և նորա առակները (231 լսող), Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոսի անպատուումը (217), Հայրենական պատերազմ 1812 թ., 2 ընթերցում (90+175 լսող), Պետրոս Մեծը — 2 ընթերցում (147+170 լսող), Միխայիլ Ֆեոդորովիչ Ռոմանովի ընտրութիւնը (150 լսող), Թէյը և նորա օգտակարութիւնը (128), սուրբն Տիխոն Զադոնսկիյ (67 լսող), Սորոչինի տոնավաճառը (46), Ճառը և նորա կեանքը (40 լսող)։

Ես այս ֆակտերը արձանագրում եմ իբրև փորձեր մի նոր սկզբնաւորութեան, որի հետ թերեւ կապւած լինի ժողովրդական հրապարակական ընթերցումների կազմակերպութիւնը մեզանում։ Ձեւ ուզում սակայն մոռացութեան տալ, որ ժողովրդական ընթերցումների կարեւորութիւնը մեր գաւառական ինտելիգենցիայի շրջաններում ոչ միայն զգացել է, այլ և այդ բանի համար զանազան փորձեր են եղած Ախալցխայում, Ագուլիսում և թերեւ այլ տեղերում, շարունակութեան համար հանդիպելով երիտասարդութեան կամքից անկախ խոչնդոտների Պէտք է սակայն ասած, որ մի անգամ որ գործի կարեւորութիւնը ճանաչւած է՝ խոչնդոտների պատճառով գործից չետ կանգնել չը պէտք է, այլ հարկաւոր է զոնէ առ այժմ ժողովրդական ընթերցումներից խլել նոցա բացարձակ հրապարակական բնաւորութիւնը, տնային կերպարանք տալով նոցա։

Յիշեալ ռուսական ընթերցումներին յաճախորդները կազմում են դեռ ևս մեծ մասամբ դպրոցների աշակերտներ, բայց հասարակ ռուս ժողովուրդն էլ բացակայ չէ. այսպէս օրինակ միայն 10 ընթերցումներին ներկայ են եղել հասարակ ժողովրդից 356 հոգի, սովրասներ՝ 237, աշակերտներ և երեխաներ՝ 682 և ուրիշ հասարակութիւնից՝ 198 հոգի։ Իսկ այս տարւայ բոլոր 15 ընթերցումներին ներկայ են եղել 2,648 հոգի, մինչդեռ առաջին տարին, այն է սեպտեմբերից 1890 թ. մինչ սեպտեմբեր 1891 թ. ընթերցումներ եղել են 11 անգամ, 1,801 յաճախորդներով։

Լ ՈՒՍԻՆԻ։